Müslümanlığın Oluşum Sürecinde Mezhepçilik Faktörü

Feriduddin AYDIN
feriduddin@gmail.com

دار العِبَر للطباعة والنشر
Al-Ibar Publishing
İstanbul-2018

Müslümanlığın Oluşum Sürecinde Mezhepçilik Faktörü

Her şeyden önce ***mezhep*** ile ***mezhepçilik*** arasındaki kavramsal farkı, *-bu ilgiyle-* belirtmek gerekir. Mezhep, bir fıkıh terimidir; Bir müçtehit tarafından,- ***İslâm'daki çok yönlü hükümlerin yorumlanması ile oluşan özgün bilgi birikimine verilen ad-*** olarak kısaca tanımlanabilir. Mezhep, bir düşünce ekolüdür; birden çok anlam taşıyan, *-bu nedenle de bilgisiz ve yetkisiz kimseler tarafından yanlış anlaşılabilir ve yanlış aktarılabilir-* ayet ve hadislerin, yetkin bir uzman tarafından yorumlanmasıyla oluşur. Buna fıkıh literatüründe «***içtihat***» denir. Ancak içtihattan asıl gaye; İslâm'ın *-yaşanabilir-* çağdaş disiplinini ortaya çıkarmaktır.

Bu, her devirde gereklidir. Nitekim, İslâm vatanının genişlemesiyle birlikte ortaya çıkan sorunlara çözüm bulmak için Kitap ve Sünnet'in yorumlanması *-daha ilk başta-* gerekiyordu. Bu da esasen Hz. Muhammed'in vefatından sonra müçtehit sahâbîler[1] tarafından yapılıyordu. Tedvin dönemi başlayınca, *-ünleri günümüze kadar devam eden-* müçtehit imamlar[2] bu görevi üstlendiler. Bu şahsiyetlerin yorumları ve kanaatleri, yaygın şekilde kabul görmüştür. Bu sayede İslâm nizamı *-hukuksal ve siyasal nitelikleriyle günümüzde, büyük ölçüde yürürlükte değilse de-* kayıt altına alınmış,*-en azından-*belgesel olarak kalıcılık kazanmıştır.

Mezhepçiliğe gelince *-günümüzün diliyle-* bunun kısaca anlamı; İslâm'ın ideolojik amaçlarla saptırılmasıdır. İslâm tarihinde ilk mezhepçilik hareketi Haricîlik adıyla damgalanmış olan fanatik bir çöl adamları kalkışmasıdır. Bu akım, erken dönemde, *-bir bilgisizlik, şiddet ve siyaset girdabı olarak-* Hz. Ali'nin devlet başkanlığı sırasında ortaya çıktı. Hz. Ali, 661 yılında bu kampın bir militanı tarafından öldürüldü.[3] Bu olay, İslâm'ın Müslümanlığa dönüşümünü hazırlayan *(Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonraki)* ikinci nedendir.

İslâm tarihinin en önemli kırılma noktalarından biri de budur. Çünkü İranlıların İslâm'dan intikam almak için adeta arayıp da bulamadıkları fırsat bu suretle elde edilmiş oldu. Hz. Ali'nin öldürülmesi olayından üretilecek birçok bahane vardı. Ancak 19 yıl sonra bu bahaneleri güçlendirecek çok daha büyük bir olay cereyan etti; Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin 680 yılında Emevi yönetimi tarafından öldürüldü. Hz. Hüseyin, İran'ın son İmparatoru III. Yezdgird'in damadı idi. Onun için bu hadise, İran halkına ikinci kez büyük bir şok yaşattı.

İslâm'ın merkezinde cereyan eden bu olayları İranlılar, büyük olasılıkla şöyle okuyorlardı: ***«Bu acımasız bedevî Araplar, devletimizi ve medeniyetimizi yıktılar; topraklarımızı aldılar;***

---

[1] İlim erbabının, üzerinde görüş birliğine vardığı müçtehit sahabîler beştir. Adları şöyledir: **Abdullah bin Mes'ûd**, **Abdullah bin Abbas**, **Abdullah bin Ömer**, **Abdullah bin ez-Zübeyr**, **Abdullah bin amr bin el-Âs**. Bunlara özel bir unvan olmak üzere, **«Abdullahlar»** anlamına gelen Arapça **«Abâdile»** adı verilmiştir. Bunlardan başka, daha birçok müçtehit sahâbî bulunduğunu söyleyenler de vardır.

[2] Bu şahsiyetlerin adları ve yaşadıkları zaman aralıkları şöyledir:

1) İmâm-ı Azam olarak tanınan, **EbûHanîfe Nu'mân bin Sabit**: (669-767)
2) **Malik bin Enes**: (712-795)
3) **Muhammed bin İdris eş-Şâfiî**: (767-820)
4) **Ahmed bin Hanbel**: (780-855)

[3] **Hz. Ali**'yi katleden kişinin adı: **Abdurrahman bin Amr bin Mülcem el-Murâdî**'dir. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur.

bununla da yetinmediler, bize karşı düzenledikleri savaşların hiç birine katılmamış olan Hz. Ali'ye hem ikinci hilâfet seçiminde bey'at etmediler, hem de onu ve İmparatorumuzun damadı olan oğlunu da öldürdüler…» İranlıların, o günlerde böyle düşündüklerini tahmin etmek güç değildir. Onun için bu milletin başta İslâm'dan, ondan sonra da Araplardan intikam almak için kollarını sıvadıkları çok açık şekilde anlaşılmaktadır. Nitekim İranlılar arasında yaygın olan Arap düşmanlığı, yüzyıllardan beri günümüze kadar devam etmiş ve Suriye krizi sırasında doruk noktasına ulaşmıştır. İran, ***"Arap baharı"***nın ardından *Pers-Şii ideolojisiyle* atağa geçerek, Suriye'nin *Şii-Nusayri* hükümetine baş kaldıran Sünni çoğunluğa karşı silahlı operasyonlar gerçekleştirdi. Bu olaylar sırasında yaklaşık 500 bin insan hayatını kaybetti, dokuz milyon Suriyeli de vatanlarını terk etmek zorunda kaldılar. Bu sonuçta İran'ın büyük rolü vardır, Keza, Suudî devleti bir süredir Yemen'deki Sünni kesimi, Şiî Husîlere karşı savunmaya kalkışınca İran da Sünni yönetime karşı Şii Husîleri silahlandırarak misillemede bulundu.

İran'ın, asırlardır Araplara ve İslam'a karşı *-bir türlü sönmeyen-* bu kin ve nefretini, ünlü ilim adamı ve araştırmacı **Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü**, şu satırlarında çarpıcı bir ifadeyle özetlemektedir:

«İrânîlik Hz. Hüseyin evlâdını Sâsânîler'in vâris ve takipçisi sayarak Ehl-i beytin hukukunu müdâfaa perdesi altında Arap milliyetine ve İslâm dinine dehşetli darbeler vurdu ve eski bir medeniyetin kolayca yok edilemeyeceğini, -Zerdüşt akidelerini İslâm kisvesi altına sokmak suretiyle- açıkça gösterdi.»[4]

İranlıların 14 asır önce Araplara ve İslâm'a karşı izledikleri tutum hakkındaki bu tespit önemlidir; hatta o kadar önemlidir ki, ***İran*** ile ***İslâm*** sözcükleri bir araya geldikleri zaman mutlaka bu çarpıcı ifadeyi hatırlamak gerekir. Çünkü Farsların bu tutumu, günümüze kadar değişmemiştir. Bu yaklaşımın gerçek adı ise *-mezhepçi bir bakış açısının sembolü olan-* «***Moselmânî***»'dir. Bu sembol *-günümüze kadar canlılığını koruyan-* tarihi Pers megalomanisini temsil eder.

Türkiye'de *«**Müslümanlık**»* ve *(İran'da aynı anlamda kullanılan)* «***Moselmâni*** **«مسلماني** sözcükleri, İslâm tarihinin başlangıcından bugüne kadar *-İranlılardan ve Türklerden başka-* hiçbir toplum tarafından kullanılmamıştır. Aynı zamanda bu iki sözcük, gerek Kur'ân-ı Kerim'de, gerekse Hz. Muhammed'in hiçbir hadisinde yer almamaktadır. Onun için kesinlikle diyebiliriz ki ***Müslümanlık*** ve ***Moselmânî***, *(İslâm'ın tamamen dışında ve iki farklı karakterde)* yalnızca bu iki milletin dini olarak gelişmiş ve yerleşmiştir. *(İleride bu konuya genişçe açıklık getirilecektir)*

***

İslâm tarihinde ilk mezhepçilik hareketine gelince; Hz. Osman'ın öldürülmesiyle başlayan kargaşa ortamında, ilk İslâm toplumu üç farklı siyasi kampa ayrıldı. Bir azınlık da tarafsız kaldı. Günümüze kadar yankıları süren bu büyük cinayetin tetiklediği sosyal ayrışma, siyasi arenada üç farklı kampın oluşmasını sonuçlandırmıştır: ***Ali taraftarları***, ***Muaviye taraftarları***, ***Haricîler.*** İslâm toplumunda ilk siyasal krizlerin yaşandığı günlerde, bu üç kampın her biri için kullanılan nitelemeler ise şöyle idi: ***Ali yandaşları*** için: «***Şîatu Ali*** **شيعةُ علي**»; ***Muaviye yandaşları*** için: «***Şîatu Muaviye*** **شيعةُ معاوية**»; ***Hâricîler*** için de: «***el-Khawãrij*** **الخوارج**»

[4] Türk Edebiyatında İk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, 8. Baskı. S. 15. Ankara-1993

Bu nitelemelerde, hem **Hz. Ali** yandaşlarına, hem de **Muaviye** yandaşlarına -*salt sözlük anlamda*- ***«taraftar»*** demek olan ***«Şîa* الشيعة»** sıfatı veriliyordu. Ancak bu kullanım, tamamen siyasal yandaşlık anlamıyla sınırlıydı; ne fıkhî, ne de itikâdî hiçbir mezhepsel manâ taşımıyordu. Ne yazık ki çağımızda yaşanan kavram karmaşası ortamında bu konuda sorumsuzca yorumlar yapılmakta, zihin karıştırıcı fikirler yürütülmektedir. Nitekim bazı araştırmacıların bu üç kampı: ***«Şiîler»***, ***«Sünnîler»*** ve ***«Haricîler»*** şeklinde adlandırarak tasnif etmeleri, tarihi gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Evet, **Hz. Ali** ile **Muaviye** arasında anlaşmazlık başladığı sırada, her iki tarafı hedef alan fanatik bir kamp için -*salt siyasi manâda*- ***«Haricîler* الخوارج»** nitelemesi kullanılmıştır. Fakat ***«Şiî»*** ve ***«Sünnî»*** nitelemeleri, -*siyasal anlamda*- ancak yüz yıllar sonra kullanılmıştır. Şu var ki, -*Kitap ve Sünnet sınırları içinde*- bir inanca sahip olanlar, erken dönemde «Ehlu's-Sunnetive'l-Cemaah أهلُ السُّنَّةِ والجماعة» olarak nitelenmişlerdir. Ancak bu, sırf vicdânî kanaatten başka bir anlam taşımıyordu.

Şiîliğe gelince bu sözcük, terim olarak itikadî mezhep anlamında henüz kullanılmadan, İran'da -*fethin hemen ardından*- için için kaynayan bir milliyetçi akım başlamıştı. Fakat -*İslâm'ı kabul etmiş olan*- İranlılarla ***«Muslim Araplar* المسلمون العرب»**[5] arasında -*görünürde*- inanç konusunda henüz hiçbir fark yoktu. Tarihe ***«Şuûbiyye* الشعوبية»**[6] adı altında geçen bu -*milliyetçi*- hareket, İran'ın ***«Muslim Araplar»*** tarafından fethedilmesine karşı oluşan yarı örtülü bir reaksiyondu. Daha çok edebiyat perdesine bürünerek yol almaya çalışan bu tepkinin, çok sonraları şekillenecek olan mezhepsel Şiîliğe *(daha doğrusu, Fars Müslümanlığına)* zemin hazırladığı varsayılabilir. Hatta İranlılar, -*İslâm'a aidiyetlerini ifade etmek için, bu yeni dine girdikleri ta o yıllarda*- Farsça ***«men moselmânem* من مسلمانم»**, yani: *«ben Müslümanım»* ya da ***«mâ moselmân hestîm* ما مسلمان هستيم»**, yani: *«biz müslümanız»* ifadelerini, büyük olasılıkla kullanmışlardır. Bu demektir ki İran milleti -*her ne kadar İslâm'ı kabul etmiş gibi görünmüş ise de*- din konusunda Araplardan ciddi ve kesin şekilde yollarını -*ta baştan beri*- ayırmıştır.

---

[5] Literatürde, ilk İslâm toplumunu -*Arap olmayan kitlelerden ayırmak için*-, «المسلمون العرب ***Muslim Araplar***» nitelemesi kullanılmıştır. Türkçede ***«Müslüman Araplar»*** şeklindeki kullanım, Müslümanlığın neden olduğu sayısız yanlışlıklardan biridir. Çünkü İlk İslâm toplumunda ***«Müslümanlık»*** diye bir kavram yoktu. Ve çünkü din olarak ***Müslümanlık*** henüz oluşmamıştı. Ayrıca; Türkçede ***«Müslim»*** şeklinde kullanılan sözcükteki **(ü)** sesi Arapça değildir. Çünkü Arapçada **(ü) sesi** yoktur. Aksine, Milâdî 1389 yılında gerçekleşen I. Kosova zaferinden sonra Balkanların Osmanlı topraklarına katılmasıyla ***Sırpça***, ***Boşnakça*** ve ***Arnavutça***'nın Türkçe üzerinde meydana getirdiği etkinin kesin sonuçlarındandır; Türkçedeki sürekli yozlaşmadan kaynaklanan deformasyon örneklerinden biridir.

[6] ***Şuûbiye***; İranlılar tarafından başlatılan ve Arapları aşağılamayı amaçlayan edebî ve fikri bir isyan olarak tanımlanabilir. Gerekçesi, her ne kadar öteden beri:-*Arap olmayanlara karşı özellikle Emevi yönetiminin uyguladığı baskı*- olarak dillendiriliyor ise de gerçekte ***Şuûbiye*** akımı, İranlıların İslâm'dan almaya çalıştıkları sistematik intikam yöntemlerinden biridir. Fars kökenli birçok edip ve şairin katıldığı bu hareket, kaynaklarda ayrıntılı olarak yer almaktadır. Bu akımın ünlü sembolleri arasında şu isimleri zikredebiliriz: **İsmâil b. Yesâr en-Nisâî** (öl. M. 728), **EbûNüvâs** (M. 756-814), **Ebân b. Abdülhamîd el-Lâhikı** (öl. M. 815), **Ebu Yakub el-Hureymî** (M. 782-827), **Muhammed b. Ali Di'bil** (M. 765-835), **Beşşâr b. Bürd** (öl. M. 873), **İbn Hamşaz el-Mütevekkilî** (?-?) ve **Mihyâr ed-Deylemî** (M. 1037)